

Fem Præstebiografer.

Ved **Holger Fr. Rørdam.**

Blandt de Mænd, som have arbejdet i Danmarks Kirkehistorie, har neppe ret mange i udholdende Flid overgaaet Ditlev Gothard Zwergius. Vistnok var det forholdsvis kun en mindre Del, han fik udgivet af sine betydelige Samlinger, skjønt hans Sjælandske Kleresi er et baade ved Indhold og ved Omfang ikke uanseeligt Værk; men det kongelige Bibliotheks Manuskriptsamlinger gjemme dog meget mere, skrevet med hans faste og tydelige Haand, hvilket viser, at han har anvendt en stor Flid paa Indsamling af kirkehistorisk Materiale, særlig Biografer af kirkelige Personligheder. Blandt disse hans Samlinger har jeg af et af hans Haandskriftbind (Thottske Saml. 1921. 4to) udvalgt fem Præstebiografer — tildels forfattede af vedkommende Præster selv — der her meddeles. Et Par af dem ere især mærkelige ved Forfatterens vidtløftige Rejser. Som det gik Niels Vandstad eller Johan Adolf Jacobæus, saaledes gik det ikke faa andre Akademikere i hin Tid, der efter, ofte i Aarrækker, at have gennemkrydset en stor Del af Europas Lande, dvælet ved de berømteste Lærdomssæder og færdedes med mange af Tidens navnkundige Videnskabsmænd, endte i en stille og ubemærket Virksomhed i en dansk eller norsk Præstegaard. En og anden Gang har da vel de gamle Minder fra Rejselivet lysnet for Aandens Øje, og naar yngre

Videnskabsmænd ved en Hændelse kom i deres Nabolag, da har det været dem en Glæde at tage Rejsebogen frem eller at fortælle, hvad de havde oplevet paa deres vidtløftige Vandringsfærd i de unge Dage.

1. ¹⁾

Niels Andersen Vandstad var født den 11te Marts 1625 i Vandstad i Skaane. Hans Fader, Hr. Anders Nielsen Trelleborg, var i 34 Aar Præst i Vandstad og Tholange i Fers Herred; Moderen, der forud havde været to Gange gift, hed Dorthe Thuresdatter og var født i Lund. Efter at være undervist af Lærere i Hjemmet indtil sit 15de Aar, kom Niels Vandstad i Lunds Domscole, som han besøgte i tre Aar. Men da Biskop D. Peder Vinstrup havde fundet ham moden, blev han 1642 af Rektor M. Oluf Hansen Bagger dimitteret fra Skolen til Universitetet i Kjøbenhavn. Efter at være examineret her, blev han optaget i Studenternes Tal, da D. Hans Hansen Resen var Universitetets Rektor og M. Erik Olufsen Torm Decanus i det filosofiske Fakultet. Ved Universitetet opholdt han sig paa femte Aar; medens han selv studerede, underviste han tillige sin Fætter Niels Olufsen Leodoreus (Løderup) og dimitterede ham privat til Universitetet (han blev senere Præst i Skaane ²⁾). Ved Michelsdagstid 1646 drog Niels Vandstad hjem til sine Forældre og blev Vinteren over hos dem. Men i Marts 1647 forlod han dem for i Holland at fort-

¹⁾ Biographia Dni Nicolai Wandstadii, Pastoris Schamstrup- et Torbenfeldensis et Præpositi Nomarchiæ Tudsensis, ab ipso consignata 1655. (Dette Aarstal kan dog kun gjælde den første Del af Biografien). Zwergius's Afskrift udgjør 16 Blade paa Latin. Her meddeles et forkortet Udtog, hvori dog intet væsentligt er udeladt.

²⁾ Se Cawallin, Lunds Stifts Herdaminne III, 34. V, 69—70. Han var en Søn af Niels Vandstads Farbroder, Oluf Nielsen Trelleborg, der var Degn i Løderup i Skaane.

sætte sine Studier. Han kom først til Universitetet Franeker i Frisland, hvor han blev i noget over et Aar. Her forfattede han et Skrift, som han kaldte *Metaphysica Anti-Maccoviana* eller *Abstractiones Metaphysicæ*; men da Trykningen deraf var begyndt, forbød Professorerne Joh. Cloppenburg og Joh. Coccejus ham at fortsætte dermed, saa kun ni Blade blev trykte. Ligeledes forfattede han sammesteds et græsk Skrift mod Kalvinisterne; men det lykkedes ham heller ikke at faa dette trykt. Dernæst drog han til Leiden, hvor han opholdt sig i $1\frac{1}{2}$ Aar, og derfra til Amsterdam. Her gav et Skrift af en engelsk Professor ham Anledning til at forfatte et Modskrift, som han udgav under Titel: *Parergon Theologicum contra Roberti Baronii Philosophiam ancillantem de Psychetesia et Propagatione peccati originalis* (Amstel. 1650, 8). Efter at have besøgt Utrecht, Groningen og Harderwick, hvor han gjorde flere lærde Bekjendtskaber, vendte han i Efteraaret 1650 hjem til sine Forældre, hvor han under fortsatte Studier blev til Paasketid 1652, da han af Christen Skeel til Fusingø, Lensmand paa Tryggevelde, blev kaldt over til Kjøbenhavn for at overtage en Hovmesterstilling for hans tre Brodersønner, Jørgen, Albert og Otto Skeel, Sønner af afd. Otto Skeel til Katholm. Efter under et to Maaneders Ophold i Kjøbenhavn at have givet Prøver paa, hvorledes han magtede sin Opgave, drog han med de unge Skeeler til Akademiet i Sorø, hvor de blev i to Aar. Da hans Disciple her havde aflagt Prøver paa deres Fremskridt ved offentlige (latinske) Taler og Disputationer, blev det bestemt, at de skulde drage udenlands. Imidlertid døde Niels Vandstads Moder den 10de Maj 1652; hans Fader den 21de April 1654. For nærmere at aftale Planen til Rejsen drog han med de unge Skeeler over til deres Moder, Fru Ide Lunge paa Katholm, og efter at alt her var aftalt og ordnet, og Skeelerne havde taget Afsked fra deres Slægtninge og Venner, begav de sig den 30te September 1654 paa Rejsen fra Katholm gennem Jylland og Holsten til Ham-

borg, hvor de tilbragte 8 Dage. Derfra gik Rejsen over Lyneborg, Magdeborg, Leipzig, Dresden, Nyrnberg, Nördlingen og Ulm til Tybingen. Niels Vandstad fortæller i sin Biografi om alle de Mærkværdigheder, de saa paa Rejsen; navnlig dvæler han ved Magdeborg, som efter Tillys forfærdelige Ødelæggelse var en sørgelig Ruin af fordums Herlighed; kun Domkirken stod uskadt, og her fremvistes saadanne Mærkeligheder som det Stenkar, hvori Vandet var, som Jesus forvandlede til Vin, den Stige, hvorpaa den Hane stod, som galede, den Gang Peder fornægtede Herren, og det Fad, hvori Pilatus vaskede sine Hænder, da han bevidnede Jesu Skyldfrihed.

I Tybingen, hvor de ankom den 11te November 1654, lod de sig immatrikulere hos Universitetets Rektor, Dr. jur. Joh. Gravius, og her blev de i 11 Maaneder, men foretog dog i denne Tid en større Udflugt, der optog et Par Maaneder, og paa hvilken de besøgte Ulm, Augsburg, Memmingen, Lindau, Constanz, Schaffhausen, Basel, Strassburg, Speier, Worms, Frankfurt, Darmstadt og Heidelberg. Under Opholdet i Tybingen udarbejdede Niels Vandstad en Udsigt over Statsvidenskaben til Brug for de unge Skeeler, hvilke ogsaa her optraadte med offentlige Taler (der bleve trykte i Fol.). Jørgen Skeel talte »de ordine inordinato«, d. e. om de Mangler, der pleje at hæfte ved enhver Forfatning. Talen blev tilegnet Kong Frederik III. Albert Skeel talte »de Imperio, quod judicio, non fortuna administrari debet« (tilegnet Prinds Christian); Otto Skeel »de Monarchiæ præstantia« (tilegnet Rigshovmester Joachim Gersdorf).

Den 11te Oktober 1655 drog de fra Tybingen til Heidelberg, hvor de tilbragte Vinteren. Under den theologiske Professor Joh. Henr. Hottingers udmærkede Vejledning lagde Niels Vandstad sig her med Flid efter de orientalske Sprog, Hebraisk, Syrisk og Arabisk. Her fik han den 13de Januar 1656 Brev fra Hr. Søren Pedersen Asferg, der nys var kaldet til Præst i Spentrup og Gassum,

hvori det meldtes ham, at hans Faders Eftermand, Hr. Rasmus Sørensen Thrane¹⁾, der var gift med hans eneste Søster, var afgaaet ved Døden, et Budskab, der nedsløg ham meget.

Den 10de April 1656 forlod de Heidelberg og drog over Strasburg, Basel, Zürich, Solothurn, Bern, Lausanne, Genf (hvor de dvælede nogle Dage og hørte Professorerne) til Lyon. Her maatte de standse nogle Maaneder paa Grund af den overvættes stærke Hede. Den 8de September drog de endelig videre gennem Dauphiné, Provence, Languedoc, Guienne og Anjou til Saumur, hvor de blev i fem Maaneder. Paa Rejsen havde Niels Vandstad i Rupelle et Sammenstød med en gammel Jesuit, der var Forstander for det derværende berømte Jesuiterkollegium. Denne søgte at fange Kjætteren i sine sædvanlige Syllogismer; men han havde truffet den urette Mand, da N. V. var meget øvet i den Tids logiske Fægtekunst og bragte Jesuiten i en saadan Knibe, at han paa en høflig Maade afbrød den frugtesløse Disputats. (Hele Forhandlingen refereredes udførlig i N. Vandstads Rejseberetning).

Fra Saumur drog Rejsefællerne over Tours, Amboise, Blois, Orleans til Paris, hvor de ankom den 24de Februar 1657 og forblev nogle Maaneder. I Maj s. A. rejste de igjen syd paa. Atter tilbragte de den varmeste Sommertid i Lyon og drog derpaa i September ind i Schweiz, som de paany gennemkrydsede. I Zürich kom N. Vandstad i særlig fortroligt Forhold til Professor Joh. Henr. Ottho, der tillige var Præst og roses som en baade lærd og saare beskeden Mand. Han var meget stærkt afficeret ved de Angreb, som den lutherske Theolog Dannhauer nylig havde gjort paa ham og paa Calvinisterne overhovedet i sit Skrift Syncretismus, og han bevidnede, at han og hans Meningsfæller gjerne vilde slutte Fred med Lutheranerne;

¹⁾ Se Cawallin, Lunds Stifts Herdaminne. III, 96.

naar det kunde komme til en offentlig Forhandling, og at de vilde opgive de Udtryk, man især fandt Anstød ved, »vi forlange ikke, at Lutheranerne skulle indrømme os andet, end hvad de kunne gjøre med en god Samvittighed«.

Den 5te Oktober 1657 kom de rejsende til Padua: »her glimrer vor Landsmand (Joh.) Rhodius, hvis dybe Lærdom Italienerne beundre og betragte ham som den ypperste Smagsdommer«. Over Venedig, Ferrara, Bologna, Florents naaede de i Februar 1658 til Rom, hvor N. Vandstad søgte Omgang med berømte lærde som Lucas Holstenius, Leo Allatius, Kircher, Pallavicini o. a. I Maj s. A. drog de tilbage til Venedig, hvor de forblev i nogle Maaneder. De tænkte nu paa at rejse til England, da de fik Brev om at komme hjem. Den 17de Avgust forlod de Venedig og rejste gennem Kärnthen og Steiermark til Wien, hvor de overværede Festlighederne i Anledning af den nys udvalgte Kejser Leopold I's Indtog i Staden. Her fik de det sørgelige Budskab om Svenskernes troløse Angreb paa deres Fædreland, hvorfor de i største Hast skyndte sig hjemad. Den 28de September kom de til Hamborg, drog derfra til Lybek og saa igjennem Holsten til Femern, hvorfra de bleve satte over til Laaland, hvor de ankom den 12te Oktober. Her opløste Rejseselskabet sig. Jørgen og Albert Skeel fandt Lejlighed til at komme hjem til Jylland. Otto Skeel blev paa Laaland, og Niels Vandstad ilede over Møen til Kjøbenhavn, der var inde-sluttet af Fjenderne. Han naaede Byen den 25de Oktober 1658; faa Dage efter ankom den hollandske Undsætning efter en sejrrig Kamp med Svenskerne i Øresund. N. Vandstad udbryder i Tak til Gud over den naadig forundte Hjælp. Stormen paa Kjøbenhavn den 11te Februar 1659 har han kortelig beskrevet. Lidt over Kl. 12 om Natten gjorde Svenskerne voldsomme Angreb paa tre Punkter, men Borgerne tog med saadan Tapperhed imod dem i den danske Konges Paasyn, at Svenskerne Kl. 6

om Morgenens, »trætte af at kæmpe og at dø«, trak sig tilbage; deres Tab var 566 døde og 1500 svært saarede.

Imidlertid blev det bestemt, at Jakob Rosenkrands, der var en Søn af Rigsraad Gunde Rosenkrands til Vindinge, og i et Aar havde været Kammerjunker hos Prinds Christian, skulde rejse udenlands. Til hans Ledsager blev Niels Vandstad, der allerede havde saa megen Erfaring i Rejselivet, antagen. Den 23de Maj 1659 sejlede de fra Kjøbenhavn og kom fire Dage efter lykkelig til Lybek. Herfra gik Rejsen over Hamborg, som de temmelig pludselig maatte forlade af Frygt for fjendtlig Overlast, videre til Lands gennem Oldenborg og Frisland til Amsterdam, hvor de ankom den 18de Juni. Her og i Haag synes Niels Vandstad at have opholdt sig over et Aar; Krigen hindrede ham i at rejse hjem, skjønt hans Hverv som Jakob Rosenkrands's Ledsager var fuldendt. Endelig forlod han den 18de Oktober 1660 Amsterdam og naaede efter en haard og vanskelig Sørejse den 12te November s. A. Kjøbenhavn.

En Maanedstid efter rejste han over til Skaane og besøgte sin Svoger, Præsten i Vandstad, og sin Søster¹⁾, hos hvilke han forblev til den 3die Februar 1661. I Kjøbenhavn tilbragte han derpaa 6 Maaneder under flittigt Arbejde, dernæst var han atter et Par Maaneder i Skaane, men vendte igjen tilbage til Kjøbenhavn, hvor han saa opholdt sig i længere Tid. Imidlertid havde Fru Sofie Kaas til Vognserup flere Gange ladet forhøre hos ham, om han ikke vilde rejse udenlands med hendes Søn Jørgen Pasberg, og da der ikke ret vilde tilbyde sig noget for ham i Fædrelandet, modtog han endelig Tilbudet. Forinden sin Bortrejse havde han i Foraaret 1662 Bryllup med sin forlovede, Magdalene Povlsdatter, der var Kammerjomfru hos Fru Ide Lunge til Valdbygaard (Skeelernes

¹⁾ Hun var altsaa efter sin første Mands Død (se ovf.) bleven gift med Eftermanden i Præsteembedet.

Moder). Efter at have faaet Fruens Tilladelse til Forbindelsen, opnaaede han ogsaa hos denne, at hun lovede at sørge for hans Hustru, medens han var udenlands.

Med Jørgen Pasberg rejste han over Hamborg, Hannover, Hildesheim, Minden, Kassel, Marburg, Giessen, Frankfurt til Heidelberg, hvor de ankom den 18de Juni 1662 og forblev i længere Tid. Herfra foretog de imidlertid en Udflugt (25de Avgust — 22 September s. A.), paa hvilken de blandt andre Steder besøgte Heilbronn, Neuenstein, hvor de fandt venlig Modtagelse hos Greverne af Hohenlohe, Ansbach, hvor Markgreven af Brandenburg opholdt sig og indbød dem til at spise Frokost hos sig, Nürnberg, Regensburg og München. Her var paa den Tid stor Højtidelighed i Anledning af Kurfyrstens førstefødte Søns, Maximilian Emanuels, Daab. Ærkebissen af Salzburg var mødt med et Følge paa 600 Personer og Fyrsten af Neuburg med 460. Efter at have endt denne Rejse skriver Niels Vandstad: »Gud give, at vi paa de usikre Veje gennem denne ustadige Verden maatte lære at finde den Vej, ad hvilken vi kunne naa til det himmelske Fædreland ved en sand Tro paa Jesus Christus«.

Den 25de Februar 1663 forlod de Heidelberg og drog til Tybingen, hvor Niels Vandstad fandt venlig Modtagelse af Professorerne, der kjendte ham fra hans forrige Ophold der. Efter nogle Dages Forløb drog de videre over Ulm, Augsburg og videre over Alperne til Venedig og derfra til Padua, som de naaede den 20de Marts s. A. Her fik de den 9de Juni Budskab om, at Fru Sofie Kaas, Jørgen Pasbergs Moder, var død. De forlod derfor snarest mulig Padua og begav sig paa Hjemreisen, der gik gennem Tydskland. Som Stationer paa Rejsen nævnes: Venedig, Treviso, Augsburg, Nürnberg, Naumburg, Leipzig, Magdeburg og Hamborg. Den 23de Juli 1663 ankom de vel beholdne til Vognserup.

Hermed ender Niels Vandstads Optegnelser. Om hans senere Levned kan her kun bemærkes, at efter at han

1665 havde taget Magistergraden i Kjøbenhavn, blev han den 10de Maj 1665 — maaske af Jørgen Parsberg — kaldet til Sognepræst i Skamstrup og Torbenfeld; senere blev han tillige Provst i Tudse Herred. Han døde i Aaret 1677. Foruden det tidligere omtalte Skrift mod Robert Baro har han udgivet en Ligprædiken over Mandrup Brahe, Kbh. 1671 (Fol.). Han efterlod sig flere haandskrevne Arbejder, der vidne om hans grundige Studier ¹⁾.

¹⁾ 1. Syntaxis Attica Græca. 2. De æquali hominum lapsorum in ipso lapsu conditione, cui absolutum illud Prædestinationis decretum ab Amyraldo superstruitur. 3. Discursus Oratorius de Syncretismo 1664. 4. De vera et recta vivendi ratione Dissertatio 1664.